

R E C E N Z J E

Urszula Trojanowska: *Archetyp DOMU w dwudziestowiecznej literaturze rosyjskiej.*

Lidia Czukowska. Jurij Trifonow. Anatolij Pristawkin.

Kraków: Collegium Columbinum 2008, s. 204

Słowo „dom” budzi nieskończenie wiele skojarzeń u każdego człowieka, jest swojskie a jednocześnie trudno je precyzyjnie zdefiniować, „bezsposornie należy do pojęć-kluczy kultury jako, że wyznacza krąg elementarnych doświadczeń każdego człowieka i tkwi w samym centrum powszechnie uznawanego systemu wartości” (s. 7). Z tego też względu problematyka, którą podjęła Urszula Trojanowska, jest niezwykle trudnym materiałem badawczym. Na wielopłaszczyznowość i dynamikę problematyki domu autorka zwróciła uwagę w rozdziale pierwszym, wskazując na możliwości interpretacyjne domu jako rodziny (s. 15), siedziby, gdzie możliwe jest zamieszkiwanie przestrzeni w dosłownym oraz najgłębszym, egzystencjalnym sensie i poczucie zadomowienia jako „bycie u siebie” (s. 21), aktu kreacji, pozwalającego na uporządkowanie przestrzeni i jej uświęcenie poprzez współudział w Boskim dziele stwarzania (s. 17), zakorzenienia w transcendentnym porządku świata — przeciwstawionym utracie korzeni. Dom jako wartość i miejsce bezpiecznego schronienia staje pod znakiem zapytania w sytuacji kryzysu kultury i przemian społeczno-politycznych, a także kryzysu religii (s. 23). Bezdomność fizyczna i egzystencjalna, spowodowane utratą stabilnego punktu odniesienia, jakim jest spójna struktura aksjologiczna, powodują tułaczkę, która może doprowadzić do odnalezienia domu, jednak częściej wiedzie do wykorzenienia.

Temat domu został niezwykle różnorodnie przetworzony w dziełach literackich, a najbardziej przejmującą formę przybrał bodaj w twórczości pisarzy epoki sowieckiej. Autorka wybrała do analizy teksty trzech twórców tamtego okresu: Lidii Czukowskiej, Jurija Trifonowa i Anatolija Pristawkina, przyczyniając się do przybliżenia postaci rosyjskich pisarzy stosunkowo mało znanych polskiemu czytelnikowi (z wyjątkiem Lidii Czukowskiej, której życie i twórczość opisała Lidia Liburska — *Kultura i inteligencja rosyjska. O pisarstwie Lidii Czukowskiej.* Kraków 2003).

W rozdziałach: drugim, trzecim i czwartym Urszula Trojanowska dokonała analizy transformacji tematu domu w dziełach wybranych pisarzy, według klucza, opartego na triadzie Anny Legeżyńskiej „arkadia — katastrofa — ku nowemu łaadowi świata” (s. 9). Każdemu z etapów ewolucji autorka przyporządkowała twórczość jednego z omawianych pisarzy. Etap arkadii reprezentuje więc tutaj pisarstwo Lidii Czukowskiej, zawierające opis szczęśliwego domu dzieciństwa, którego pamięć pozwala przetrwać utratę fizycznego domu (s. 10). *Koczownicza rzeczywistość pustyni* to tytuł rozdziału trzeciego, gdzie analizie zostały poddane utwory Jurija Trifonowa, których głównymi bohaterami są dzieci. W kontekście bezdomności dzieci szczególnej wymowy nabierają archetypy Ojca i Matki. Katastrofa może zostać odczytana jako sytuacja, w której został zburzony Boży ład świata, wyrażony w XVI-wiecznym *Domostroju* przez przyporządkowanie każdego człowieka do jego roli. Nieletni bohaterowie przejmują obowiązki rodziców, bo ci nie spełniają już swoich funkcji sami pozbawieni zakorzenienia w domu, w świecie, w wartościach. Rozdział trzeci, *Klatki na ziemi jałowej*, który według przyjętego przez Trojanowską, w ślad za Legeżyńską, schematu interpretacyjnego miał obrazować ruch ku nowemu łaadowi świata, w gruncie rzeczy potwierdza katastrofę.

W *Zakończeniu* Autorka pokreśliła, że temat domu oraz problemy bezdomności i wyko-
rzenia dotyczą również współczesnego człowieka.

Książka jest trudna w odbiorze ze względu na samą specyfikę podjętego tematu. „Dom” jako problem badawczy ma wiele warstw, które odsłaniają się w miarę zgłębiania różnych aspektów zagadnienia. Badań nie ułatwia też fakt, że „dom” apeluje w pierwszym rzędzie do emocji i każdy badacz, zwłaszcza na początku drogi naukowej, musi wykazać się ogromną ostrożnością i samodyscypliną, aby uniknąć pułapek skrajnego subiektywizmu. Ratunkiem przed zagubieniem się w obfitości wątków badawczych byłoby precyzyjne definiowanie używanych pojęć, czego, niestety, w książce Trojanowskiej brakuje. Wyraźny niedosyt budzi definicja archetypu domu, gdyż o ile samo pojęcie archetypu doczekało się precyzyjnego opisu, o tyle „dom” u Junga traktowany jest nie jako archetyp („wzorcowy obraz początku jako zasady” — s. 7) — ponieważ nie da się wyróżnić jego cech dystynktywnych — lecz jako głęboka warstwa psychiki, z której wyłaniają się inne archetypy, m.in. Matki i Ojca. Można dla porównania przywołać w tym miejscu przykład toposu drogi: każdy człowiek jest wędrowcem („homo viator”), jednak chociaż potrzeba wędrowania, zarówno w znaczeniu fizycznego przemieszczania się, jak również egzystencjalnego „stawania się” jest właściwa każdej istocie ludzkiej, to przecież nie istnieje „archetyp drogi”. A zatem, nie każda głęboko i intuicyjnie odczuwana potrzeba będzie miała charakter archetypowy. Brak precyzyjnej definicji archetypu domu i wykazania, że rzeczywiście posiada on cechy archetypu, okazał się brzemienny w skutki i zrodził kilka wątpliwości, dotyczących, na przykład, stwierdzenia autorki, że archetyp został unicestwiony (s. 9). Ludzka zdolność do odczytywania i podążania śladem archetypu zmienia się wskutek okoliczności społecznych, politycznych, ekonomicznych itp., natomiast sam archetyp jako taki pozostaje niezmienny i nie może zostać unicestwiony. Pomocne dla autorki w realizacji jej zadania opisu ewolucji „domu” w warunkach stworzonych przez państwo radzieckie i wskutek eksperymentu antropologicznego byłoby wskazanie zależności między archetypami a przestrzenią społeczno-polityczną jednostki. Należy natomiast podkreślić, że Trojanowska dokonała wnikliwego opisu rzeczywistości radzieckiej i wskazała na destrukcyjny wpływ sztucznych norm na życie duchowe człowieka i jego relacje z innymi; brakuje jednak w jej wywodzie szerszych teoretycznych odniesień, które pozwoliłaby na weryfikację wyprowadzanych wniosków. Niedostatek ów przejawiał się w nieokreśloności i wieloznaczności pojęć sygnalizowanych poprzez cudzysłowy i słowawytrychy: *anty-dom*, „*dom fałszywy*” (s. 93), *niby-dom* (s. 39), „*nie-ojciec*” (s. 109), *antyrodzina* (s. 43–44), *Anty-Raskolnikow* (s. 189) — takich przykładów jest dużo i utrudniają one zrozumienie przekazu autorki.

Analiza zagadnienia domu w porządku prezentowanych autorów i klucza zaproponowanego przez Annę Legeżyńską nie wydaje się dobrym pomysłem. Bardziej owocnym rozwiązaniem byłaby analiza problemowa. Zwłaszcza, że u Czukowskiej pojawia się nie tylko opis szczęśliwego dzieciństwa, lecz także opis katastrofy (*Sofia Pietrowna, Opustoszały dom*) oraz ruch ku nowemu porządkowi (*Zanurzenie*). Podobne wątki możemy odnaleźć u Trifonowa i Pristawkina.

Spójność wywodów Autorki rozbijają liczne odwołania do przykładów literatury polskiej (m.in. s. 26, gdzie *nota bene* Autorka pisze o „sterotypie domu”, s. 153, 155).

Innym problemem wymagającym sprecyzowania jest „wykorzenie”, którego przyczyn — bardzo słusznie — autorka dopatruje się w wieku XIX, przywołując fragmenty z *Pierwszego listu filozoficznego* Piotra Czaadajewa (s. 61, 119, 151). Warto w tym miejscu przypomnieć, że wykorzenie dziewiętnastowiecznej inteligencji rosyjskiej miało swoje źródła w absorbowaniu zachodnich wartości: liberalizmu i humanizmu, co z kolei zainicjowało proces indywidualizacji. Rozpacz Czaadajewa wynikała z uzmysłowienia braku wspólnego dziedzictwa Rosji i Europy Zachodniej oraz niedostatku w Rosji czterech podstawowych wartości: prawa, obowiązku, sprawiedliwości i porządku. Czy te problemy

nadal były aktualne w czasach Czukowskiej, Pristawkina i Trifonowa? „Wykorzenienie” i „bezdolność” omawiane w utworach dwudziestowiecznych pisarzy mają inne podłoże, nie dotyczą sytuacji świadomego odrzucenia prawosławnej hierarchii wartości w poszukiwaniu innej (o czym pisali Aleksander Hercen, Wissarion Bieliński, Nikołaj Ogariow), lecz braku jakichkolwiek wartości.

Powyższe uwagi nie pomniejszają znacznej wartości poznawczej książki. Trojanowska, poprzez liczne odwołania do literatury dziewiętnastowiecznej oraz dwudziestowiecznej wykazała, że dom jest kwestią fundamentalną zarówno w wymiarze dzieła literackiego, jak również w aspekcie jednostkowej ludzkiej egzystencji. W sposób przekonujący uzasadniła, że nie tylko człowiek tworzy dom, lecz także dom tworzy człowieka. Siedziba, zamieszkiwane miejsce jest swego rodzaju opowiadaniem o jego mieszkańcach, odpowiedzią na pytanie, skąd przyszli i dokąd podążają. Warunki społeczno-polityczne nie pozostają bez wpływu na zdolność człowieka do autotranscendencji, możliwości wyjścia poza jednostkowe pragnienia i zmierniania ku Bogu. Dokonana przez autorkę dogłębna analiza zafalszowania znaczeń i dehumanizacji jednostki (s. 49–59) prowadzi do wniosku, że nowy człowiek stał się jednostką niekoherentną, „śrubką” (przeciwko czemu tak uparcie buntował się „człowiek z podziemia” Fiodora Dostojewskiego) i już nie może być współtwórcą w Boskim akcie kreacji.

Małgorzata Abassy

Дар слова. Виктор Петрович Астафьев. Библиографический указатель. Статьи.
Иркутск: Сапронов 2009, 640 с.

„Dar słowa” — przewodnik biobibliograficzny o życiu i twórczości Wiktora Astafiewa ukazał się wiosną 2009 roku nakładem wydawnictwa „Сапронов” w Irkucku. Patronat nad książką objęły: Ministerstwo Kultury Krasnojarskiego Kraju, Państwowa Biblioteka Naukowa Krasnojarskiego Kraju oraz Krasnojarski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. W.P. Astafiewa. Opublikowana w 85. rocznicę urodzin pisarza książka została pomyślana jako kompendium wiedzy historycznoliterackiej w zakresie biografii i twórczości tego wybitnego prozaika XX wieku. Autorzy publikacji, związani w głównej mierze z Uniwersytetem Krasnojarskim i Biblioteką Krasnojarskiego Kraju, uczestniczyli też w opracowywaniu zbiorowej edycji dzieł Wiktora Astafiewa.

Jubileuszowe wydanie podzielone jest na dwie zasadnicze części: informator biobibliograficzny oraz opatrzony tytułem *Słowo — obraz — świat* zbiór artykułów prezentujących współczesne kierunki badań filologicznych nad twórczością Wiktora Astafiewa. Jest to pewne *novum* w porównaniu z poprzednią tego rodzaju publikacją, która ukazała się w 1999 r. w Moskwie nakładem wydawnictwa „Пашков Дом” (*В.П. Астафьев. Жизнь и творчество. Библиографический указатель.* Москва 1999).

Pierwsza część książki zawiera szczegółowy biograficzny zapis życia pisarza wraz z datami i miejscami jego najważniejszych publikacji. Po raz pierwszy tak pieczołowicie opisano frontowe losy pisarza oraz wydarzenia powojenne, które określiły jego przyszłą drogę twórczą. Przedstawiono wydania utworów pisarza z podziałem na edycje zbiorowe, autorskie tomy, poszczególne utwory, jak również publikacje w tomach zbiorowych i periodykach. Znalazły się tutaj również przekłady zagraniczne, przeważnie na języki krajów byłego bloku wschodniego i republik ZSRR, aczkolwiek proza Astafiewa ukazywała się również na zachodzie Europy m.in. w języku angielskim, francuskim, niemieckim. Nie jest to jednak spis kompletny, gdyż zabrakło w nim na przykład dwóch utworów przełożonych na język polski. Nie wspomniano o *Kradzieży* (wydanej przez „Iskry” w roku 1988) i *Smutnym*

kryminale (publikacja PIW-u z roku 1990). Ponadto przy większości przekładów nie podano nazwisk tłumaczy oraz wersji tytułów zagranicznych. Ten fragment publikacji zamyka spis publicystyki pisarza, jego wywiadów, rozmów, recenzji i notatek. Kolejna część bibliografii zawiera wykaz literatury o życiu i twórczości syberyjskiego prozaika i tym razem podzielona została na bardziej szczegółowe podrozdziały. Z punktu widzenia badacza spuścizny Wiktora Astafiewa wielce przydatne jest wyodrębnienie literatury o poszczególnych utworach pisarza, jak również materiałów z konferencji, tzw. astafiewskich чтений, oraz konkursów literackich. Szczególnie interesujący jest podrozdział *Astafiew i sztuka*, w którym zamieszczono informacje o filmach i przedstawieniach teatralnych opartych na dziełach Wiktora Astafiewa, utworach poetyckich i prozatorskich poświęconych pisarzowi, dziełach sztuki portretujących autora *Królowej ryb*, bądź osnutych na motywach jego prozy. Wspomniano również o miejscach poświęconych pamięci pisarza — muzeach, bibliotekach, fundacjach jego imienia.

W części dokumentującej zagraniczne literaturoznawstwo związane z Astafiewem wymieniono monografie i artykuły naukowe poświęcone twórczości syberyjskiego mistrza pióra. Znalazły się tam również polskie opracowania. Zauważyć jednak należy, że lista polskich publikacji na temat autora *Pasterza i pasterki* jest nieco dłuższa, niż podaje recenzowany informator. Nie wspomniano tu o kilku bardzo istotnych pracach, jak chociażby o eseju Alicji Wołodźko-Butkiewicz („Czarny realizm” Wiktora Astafiewa. W: Tejże: *Od pierestrojki do laboratoriów nelliteratury*. Warszawa 2004), artykule Wandy Supy (*Bóg ludzi „prostych” i „małych” w powieści W. Astafiewa „Przekłęci i zabici”*. W: Tejże: *Biblia a współczesna proza rosyjska*. Białystok 2006), szkicu Barbary Stempczyńskiej (*Wiktor Astafiew*. W: *Sylwetki współczesnych pisarzy rosyjskich*. Red. P. Fast, L. Rożek. Katowice 1994.), artykule Walentego Piłata (*Polskie motywy w twórczości Wiktora Astafiewa i Siergieja Krutilina*.: „Język Rosyjski” 1981, nr 4). Publikacje te stanowią istotną część polskich prac badawczych nad pisarstwem Wiktora Astafiewa i są solidną podstawą, która wskazuje, w jakim kierunku badania te warto rozwijać.

Pierwszą część książki zamyka alfabetyczny spis utworów Wiktora Astafiewa oraz indeks nazwisk.

Drugie ogniwo omawianej książki, zatytułowane *Słowo — obraz — świat* zawiera artykuły literaturoznawców, lingwistów i krytyków zawierające analizę i ocenę twórczości rosyjskiego prozaika. W najbardziej rozbudowanym dziale — jest nim literaturoznawstwo — znajdują się prace dotyczące różnych aspektów twórczości Wiktora Astafiewa: od poetyki, stylu poprzez motywikę, zagadnienia gatunku, problematykę aż do analizy komparatystycznej np.: porównanie *Królowej ryb* z nowelą *Stary człowiek i morze* i powieścią *Moby Dick*. Na szczególną uwagę zasługuje artykuł Galiny Szlonskiej, wieloletniej badaczki twórczości Wiktora Astafiewa, profesora Uniwersytetu w Krasnojarsku, która porównała sylwetki twórcze Wiktora Astafiewa i Iwana Bunina. Pomimo oczywistych różnic, jak chociażby pochodzenie, wykształcenie czy koleje losu, Galina Szlonska znajduje wiele analogii w życiorysach i twórczości obu twórców. Łączy ich miłość do przyrody, wirtuozeria w odzwierciedlaniu jej uroku i majestatyczności, świadomość przemijania i nieuchronność śmierci, jak również troska i niepokój o losy ojczyzny, a także antybolszewizm. Zbieżny jest też pogląd Bunina i Astafiewa na rolę pisarza, ich szczerść i umiłowanie prawdy oraz niezwykle płodny literacko ostatni okres życia. Z kolei Leonid Bykow z Uniwersytetu Uralskiego w Jekatierinburgu prezentuje Wiktora Astafiewa jako krytyka literackiego. Zaledwie szkicuje sylwetkę pisarza oceniającego twórczość innych autorów, ale materiał, jakim się posłużył, bardzo rozbudowany i ciekawy, zapowiada interesujące perspektywy w badaniach nad tym aspektem pisarstwa Wiktora Astafiewa. Inny badacz jego twórczości, Piotr Gonczarow, w obszernym artykule analizuje na przykładzie jego noweli *Tak chce się żyć* wzajemne oddziaływanie realistycznych i postmodernistycznych tendencji w twórczości pisarza. Wiktor Astafiew zazwyczaj nazy-

wany bywa tradycjonalistą, realistą, czasami naturalistą. Jednak Piotr Gonczarow wykazuje wpływ postmodernizmu na twórczość syberyjskiego pisarza w latach 90., co manifestowało się w głównej mierze w zastosowaniu ironii, intertekstualności, akcentowaniu opozycji „artysta–władza” i in. W artykule tym nierzadko Astafiew oceniany jest w kontekście nurtu postmodernistycznego; wskazywana jest m.in. jego więź z poetyką Wasilija Aksionowa, Władimira Makanina, Wiktora Pielewina czy Władimira Sorokina.

Nie sposób zreferować wszystkich zawartych w tej części książki studiów, ale ich zróżnicowana tematyka pozwala uchwycić wielopłaszczyznowość pisarstwa Wiktora Astafiewa. Inna sprawa, że nawet w zarysie nie wyczerpuje problematyki, jaką podsuwa nam bogata spuścizna tego samorodnego talentu.

Kolejny segment publikacji to językoznawcze studia nad wybranymi utworami pisarza. W większości zamieszczonych w tomie referatów z lingwistyczną analizą tekstów Astafiewa przeważa pojęcie *konceptu* i jego różnorodne przejawy (koncept „cierpienie”, „wojna”, „człowiek”). Także w tej części publikacji twórczość Wiktora Astafiewa zestawiana jest z dorobkiem innych autorów, by wspomnieć chociażby Stephena Crane’a, czy Henry’ego Barbusse’a jako autorów prozy o wielkich wojnach XX wieku.

Cykl artykułów zamykają rozważania nad światopoglądową i filozoficzną postawą autora *Przeklętych i zabitych* ze szczególnie interesującym esejem *Wiktor Astafiew i koniec chrześcijańskiej Rusi* Michaiła Kurajewa, pisarza i scenarzysty, z którym syberyjski prozaik przez wiele lat korespondował.

Omawiana publikacja, pomyślana jako źródło wiedzy i informacji zarówno dla badaczy literatury, wykładowców, jak i studentów kierunków filologicznych, bibliotekarzy oraz dziennikarzy, z całą pewnością spełni swoją rolę. Informator jest przejrzysty, precyzyjny (pomimo braków, o których wspomniałam wcześniej), a dzięki serii artykułów o piśmarstwie Wiktora Astafiewa jeszcze bardziej wszechstronny i przydatny zarówno w pracy badawczej nad twórczością tego wybitnego pisarza, jak i w popularyzowaniu jego dzieł.

Aldona Borkowska

Magdalena Kuratczyk: *Tablice czasowników rosyjskich*.
Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008, 436 s.

Czy czasownik *рвать* tworzy formę *рвѣя*? Jak odmienić w czasie przeszłym czasownik *мѣрзнуть*? Lepiej użyć formy *мѣрзнувший* czy *мѣрзавший*? Takie i podobne pytania często stawiają sobie uczniowie szkół średnich, studenci rusycystyki, osoby wykorzystujące znajomość języka rosyjskiego w pracy zawodowej. Odpowiedzi na te pytania można znaleźć w *Tablicach czasowników rosyjskich* Magdaleny Kuratczyk.

Dotychczas jedynym źródłem informacji dotyczącej kompletnego zestawu form fleksyjnych tego czy innego leksemu był słownik gramatyczny Andrieja Zalizniaka (A.A. Зализняк, *Грамматический словарь русского языка*. изд. IV. Москва 2003). Dzieło to — opracowane z myślą o filologach-specjalistach i wykładowcach języka rosyjskiego — osobom dopiero rozpoczynającym naukę języka rosyjskiego może wydawać się zbyt obszerne i zbyt skomplikowane: odwrócony układ leksykograficzny (*a tergo*), dość skomplikowany system kodowania informacji morfologicznej. Nie bez znaczenia jest również fakt, że słownik Zalizniaka podaje formy systemowe, często potencjalne, w praktyce przy konstruowaniu wypowiedzi prawie nigdy nieużywane — jednocześnie pomijając informację o stopniu używalności uwzględnionych form.

W związku z tym można było mówić o braku na rynku wydawniczym odpowiedniego dla polskiego odbiorcy, przystępnego dla niespecjalisty opracowania, które byłoby źródłem

wiedzy o odmianie czasowników rosyjskich. Wspomniane *Tablice czasowników rosyjskich* Magdaleny Kuratczyk zapełniły istniejącą lukę.

W omawianej publikacji nie znajdziemy paradygmatu wszystkich czasowników rosyjskich, ani też wszystkich teoretycznie możliwych form dla uwzględnionych leksemów czasownikowych. Autorka zdecydowała się na podanie wyłącznie form spotykanych we współczesnym języku rosyjskim i tworzonych w ramach paradygmatu czasowników najbardziej przydatnych w codziennych kontaktach.

Tablice czasowników rosyjskich składają się z trzech części: *Tablic czasowników*, *Rekacji czasowników* i *Indeksu czasowników*. W części pierwszej przedstawiono 350 wzorców odmiany czasowników rosyjskich. Autorka uwzględniła zarówno czasowniki dokonane, jak i niedokonane, zwrotne i niezwrotne, przechodnie i nieprzechodnie. Jak wspomnieliśmy, Magdalena Kuratczyk kierowała się podejściem pragmatycznym, dlatego w tablicach pominięte zostały formy nieużywane we współczesnym języku rosyjskim, natomiast formy rzadko spotykane zostały oznaczone gwiazdką (*). Autorka nie podaje form przestarzałych lub wykraczających poza normy literackie — takich jak „warianty imiesłowów przysłówkowych na **-ши**, typu *выпивши* (od *выпить*), *уставши* (od *устать*) czy też używane zupełnie wyjątkowo formy trybu rozkazującego w stronie biernej, np. *будь проклят* (od *проклясть*)” (s. 10). W publikacji nie są również uwzględniane „formy teoretycznie możliwe i podawane niekiedy w słownikach, ale niepotwierdzone w tekstach współczesnych, jak np. *шля* — imiesłów przysłówkowy czasownika *слать*, *боля* — imiesłów przysłówkowy czasownika *болеть*, *толпись* — forma trybu rozkazującego czasownika *толпиться*, czy *подожданный* — forma imiesłowu biernego czasu przeszłego czasownika *подождать*” (s. 10).

W nagłówku każdej tablicy umieszczono podlegający odmianie wzorcowy czasownik rosyjski w formie wyjściowej, tj. w formie bezokolicznika. Przy czasowniku podano także podstawowe informacje gramatyczne, które decydują o jego możliwościach paradygmatycznych: aspekt (dokonany/niedokonany), przechodniość/nieprzechodniość oraz zwrotność.

W *Tablicach* podano formy trybu oznajmującego w stronie czynnej i biernej, formy trybu rozkazującego oraz formy imiesłowowe, natomiast pominięto formy trybu przypuszczającego. Autorka zaznacza jednak, że tworzy się je „mechanicznie przez dodanie cząstki *бы* — pisanej rozłącznie — do formy czasu przeszłego: *бежал бы, бежала бы, бежало бы, бежали бы*” (s.10). Tryb rozkazujący reprezentowany jest jedynie przez formy drugiej osoby liczby pojedynczej i mnogiej. Jeśli we współczesnym języku rosyjskim współistnieją warianty konkretnej formy czasownikowej, zostają one uwzględnione, przy czym wariant bliższy normy wzorcowej znajduje się na pierwszym miejscu. Np. czasownik *блестеть* tworzy wariantywnie formy czasu teraźniejszego (m.in. 2 os. l. poj. czasu teraźniejszego *блестить/блещешь*) i imiesłowu przymiotnikowego czynnego (*блестящий/блещущий*), dla których podano informację o ich stylistycznym zróżnicowaniu: „W języku mówionym używa się form na *блест-*. Formy oboczne na *блещ-* mają charakter książkowy” (s. 15).

W przypadku imiesłowów przymiotnikowych podano formy mianownika liczby pojedynczej i mnogiej, a w liczbie pojedynczej uwzględniono formy rodzajowe (np. *ненавидящий, ненавидящая, ненавидящее, ненавидящие*). We wstępie poinformowano, że imiesłowu te odmieniają się według paradygmatu przymiotników miękko tematowych (sporadycznie — jak przymiotniki twar dotematowe), dlatego pominięto ich szczegółową odmianę przez przypadki.

Jeśli czasownik nie tworzy określonych form, tabela (lub jej część) pozostaje pusta. W przypadku czasowników zwrotnych i nieprzechodnich pominięto tabelę form w stronie biernej, których to form dane czasowniki nie tworzą nigdy. Jednocześnie ze względu na oszczędność miejsca, tam gdzie to możliwe, w tablicach połączono wzorce odmiany dwóch czasowników — dokonanego i niedokonanego (np. *просить* — *попросить*) lub zwrotnego i niezwrotnego

(np. мыть — мыться). Podane w jednej tablicy czasowniki łączy przede wszystkim zbieżność odmiany, dlatego nie zawsze są to pary aspektowe (np. ездить — съездить — s. 117) czy odpowiedniki pod względem zwrotności (np. изменить II — измениться — s. 145).

W części drugiej — *Rekcja czasowników* — znajdziemy informację na temat rządu popularnych czasowników rosyjskich. Czasowniki umieszczono w kolejności alfabetycznej. Po bezokoliczniku podano rekcję czasownika rosyjskiego, a następnie jego polskie ekwiwalenty wraz z danymi na temat ich łączliwości. Zamieszczono zwłaszcza te czasowniki, które w języku rosyjskim wymagają innego przypadku niż ich polskie odpowiedniki (np. ros. жалеть о + ПРЕДЛ — pol. żałować *kogo-czego* — s. 364). Uwzględnione zostały zarówno czasowniki, które łączą się bezpośrednio z określonym przypadkiem (np. достигать + РОД), jak i takie, które wymagają użycia przyimka (np. голосовать за + ВИН). Co istotne, autorka zwróciła uwagę na istnienie zależności pomiędzy znaczeniem wybranych czasowników a przyłączaną formą przypadku (np. болеть + ТВОР — chorować na *co*, болеть за + ВИН — kibicować *komu-czemu*, болеть у + РОД + ВИН — boli *kogo, co* s. 362). Dodatkowo przytoczono zdania ilustrujące użycie czasowników rosyjskich. Jak podaje Magdalena Kuratczyk, przykłady „oparte zostały na materiałach Rosyjskiego Korpusu Narodowego — <http://www.ruscorpora.ru/>” (s. 361).

Indeks czasowników obejmuje ponad 2100 czasowników rosyjskich wraz z ich odpowiednikami polskimi i (jeśli je mają) parami aspektowymi. Wszystkie czasowniki opatrzone liczbami — oznaczają one wzór odmiany i odsyłają do odpowiednich tablic. Czasowniki dwuaspektowe — zależnie od użycia dokonane lub niedokonane — potraktowane zostały jako odrębne hasła indeksu, np. **адресовать I** — adresować 267 i **адресовать II** — zaadresować 267a. Czasowniki, których odmiana została przedstawiona w jednej z 350 tablic, wyróżniono szarym tłem, a numer tablicy został dodatkowo zaznaczony drukiem półgrubym. Takie zaznaczenie niewątpliwie ułatwia znalezienie szukanego paradygmatu. Przy czasownikach zwrotnych, które nie zostały umieszczone w tablicach, ale odmieniają się jak odpowiednie niezwrotne, przy numerze tablicy umieszczona została informacja o konieczności dołączenia cząstki zwrotnej (+ся). Autorka zwróciła uwagę, iż „Przy tworzeniu form czasowników zwrotnych należy pamiętać, że: 1) cząstkę zwrotną piszemy łącznie, 2) cząstka zwrotna po spółgłoskach występuje w postaci **-ся**, a po samogłoskach w postaci **-сь**, 3) czasowniki zwrotne nie mają form strony biernej ani imiesłowów biernych, 4) imiesłowy przysłówkowe czasowników dokonanych kończą się zwykle na **-ишь**, np. *приготовившись* (od **приготовиться**), *улыбнувшись* (od **улыбнуться**)” (s. 388). W *Indeksie* oprócz podstawowych rosyjsko-polskich par czasowników podano rosyjskie formy i zwroty, których polskie odpowiedniki nie są ich dosłownym tłumaczeniem (np. **ничего не поделаешь** — nie ma rady, trudno; **что (же) поделаешь** — co robić — s.414).

Najpełniejszej weryfikacji wartość publikacji podlega podczas pracy ze studentami. Dla osób uczących się — oprócz oczywistej wartości teoretycznej i praktycznej, wynikającej z możliwości poznania i użycia podanych form gramatycznych — cenna okazała się możliwość sprawdzenia poprawności akcentowania wszystkich podanych form czasownikowych. Jednocześnie praca z uczącymi się wykazała potrzebę większego otwarcia na potencjalnych odbiorców omawianej pracy.

Skoro tablice przeznaczone są głównie dla adeptów (nie tylko studentów kierunków filologicznych, lecz także uczniów szkół gimnazjalnych i średnich) lub nie-filologów, którzy znają język rosyjski (a zwłaszcza terminologię językoznawczą) w stopniu ograniczonym, to korzystne byłoby podanie informacji gramatycznej również w języku polskim. Stosowane w *Tablicach czasowników* skróty rosyjskie (св, нсв, п, нп, вэ), choć znalazły ogólne objaśnienie we wstępie, dla niespecjalistów mogą pozostawać niezrozumiałe. Podanie polskiej terminologii przydatne byłoby zwłaszcza w części drugiej — *Rekcja czasowników*, gdzie stosowane skróty rosyjskie (głównie nazwy przypadków) rozszyfrowano jedynie w języku

rosyjskim i nie podano ich polskich ekwiwalentów. W tej samej części informację o rekcji czasowników podano na dwa sposoby: dla leksemów rosyjskich — za pomocą wspomnianych skrótów nazw przypadków, którymi dany czasownik rządzi, a dla ekwiwalentów polskich — przy użyciu pytań, na które odpowiadają przyłączone formy imienne — np.: *сохранить от (+ РОД)* — uchronić przed *чужим* (s.380). Takie rozwiązanie może nie tylko wydać się niekonsekwentne, lecz — zwłaszcza w przypadku niezidentyfikowania przypadku przez osobę słabo znającą język rosyjski — może utrudniać prawidłowe rozpoznanie rekcji czasownika rosyjskiego i porównanie jej z rekcją odpowiedniego czasownika polskiego.

Pomimo że autorka przypomina ogólne zasady i ograniczenia w odmianie czasowników rosyjskich, odbiorcy często skłonni są korzystać z tablic w sposób automatyczny. Studenti poproszeni o przedstawienie paradygmatu czasownika *крикнуть*, który zgodnie ze wskazaniami tablic odmienia się jak *стукнуть*, zapominają o różnicach wynikających z nieprzechodniości/przechodniości obu czasowników i automatycznie skłonni są tworzyć nieistniejące formy biernie.

Dla osób niezbyt uważnie czytających informacje wstępne nieczytelny staje się sposób przedstawiania par aspektowych w *Indeksie czasowników*. Na przykład wskazanie „**стцснуть** ścisnąć; # **стцсживать** 305” (s. 430) bywa rozumiane następująco: czasownik *стцснуть* (polski ekwiwalent *ścisnąć*) odmienia się tak jak *стцсживать*, którego wzór odmiany umieszczono w tabeli nr 305. Znajdując tabelę 305, czytelnik dziwi się, że nie ma tam czasownika *стцсживать*. Oczywiście, nieuwaga czytelnika nie świadczy o błędzie autorki. Podpowiada jednak, że być może korzystniej byłoby zastosować inne rozwiązanie (np. informację o parach aspektowych umieścić w części poświęconej rekcji czasowników).

W publikacji dostrzeżono ponadto szereg błędów wymagających korekty w ewentualnych kolejnych wydaniach *Tablic czasowników rosyjskich*. Na przykład na stronie 25 w tablicy nr 15, zawierającej paradygmat czasownika **быть** błędnie zapisano formę czasu teraźniejszego *есть* (w tekście błędnie — *есm*). Na stronie 154 (tablica nr 144 — odmiana czasownika **колебаться**) w formach trybu rozkazującego źle zaznaczono akcent (jest — *колеблцсь, колеблцтесь*, a powinno — *колеблцсь, колеблцтесь*). Podobnie na stronie 178 (tablica nr 168 — paradygmat czasownika **мочь**) nieprawidłowo zaznaczono akcent w formach imiesłowu przymiotnikowego czynnego czasu teraźniejszego (jest — *могущий, могущая, могущее, могущие*; powinno być — *могущий, могущая, могущее, могущие*). Ponadto w *Indeksie czasowników* na stronach 412 i 423 należy wyłuszczyć numery tablic podane przy czasownikach *плясать* (numer tablicy 216) i *разбить* (numer tablicy 255). Autorytet autorki pozwala sądzić, że wskazane niedociągnięcia powstały w procesie drukarskim. Sama zresztą opublikowała stosowną erratę na stronie internetowej Instytutu Rusycystyki UW (adres: <http://www.ir.uw.edu.pl/pl/tresci/errata.html>).

We wstępie do *Tablic czasowników rosyjskich* Magdalena Kuratczyk słusznie zauważa, że „[...] nauka gramatyki rosyjskiej, a zwłaszcza odmiany czasowników, może wydawać się trudna [...]”. Jednak zgodnie z deklaracjami autorki, w omawianej publikacji zagadnienie paradygmatu czasownikowego zostało przedstawione w sposób możliwie przejrzysty. Książkę można polecić jako niezbędną pomoc dydaktyczną dla wszystkich uczących się języka rosyjskiego i ich nauczycieli.

Grażyna Mańkowska